

The problem of forming a value approach
to life in upbringing

Проблема формирования ценностного подхода
к жизни в воспитании

Стаття присвячена підготовці майбутніх учителів до виховної діяльності в школі. В статті виокремлюються наступні шляхи підготовки, такі як: формулювання педагогічних умов, за яких ця підготовка буде здійснюватись найбільш ефективно; розробка спеціальної методики озброєння студентів комплексом знань, умінь і навичок щодо організації виховної діяльності з учнями старших класів на засадах сучасних інноваційних педагогічних технологій; створення адекватної науково-педагогічної моделі підготовки майбутніх учителів у цьому напрямі.

The article is devoted to the training of future teachers for educational activities in school. The article outlines the following ways of preparation, such as: formation of pedagogical conditions in which this training will be carried out most effectively; development of a special methodology of the students' arming of a complex of knowledge, skills in organizing educational activities with students of senior classes on the basis of modern innovative pedagogical technologies; creation of an adequate scientific and pedagogical model for the training of future teachers in this direction.

Статья посвящена подготовке будущих учителей к воспитательной деятельности в школе. В статье выделяются следующие пути подготовки, такие как: формирование педагогических условий, при которых эта подготовка будет осуществляться наиболее эффективно; разработка

специальной методики вооружение студентов комплексом знаний, умений и навыков по организации воспитательной деятельности с учащимися старших классов на основе современных инновационных педагогических технологий; создание адекватной научно-педагогической модели подготовки будущих учителей в этом направлении.

Ключові слова

підготовка майбутніх учителів, формулювання педагогічних умов, виховна діяльність, науково-педагогічна модель

the training of future teachers, formation of pedagogical conditions, educational activities, scientific and pedagogical model

подготовке будущих учителей, формирование педагогических условий, воспитательная деятельность, научно-педагогическая модель

Ю.О. Бардашевська,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Проблема формування ціннісного підходу до життя у вихованні

Одна з кардинальних професійних цінностей сучасного педагога і психолога полягає в переконанні, що всім людям притаманна внутрішня гідність, незалежно від їхньої поведінки в минулому чи сьогодні, світогляду, стилю життя, національності або соціального статусу. Така цінність, яка є загальноприйнятною в людинознавчих професіях, охоплює кілька

споріднених понять, а саме: позитивне ставлення без жодних застережень до людини, душевне тепло, приязнь, повага, симпатія. У наш час, коли пріоритетними стають не ідеологічні, а загальнолюдські цінності, впровадження їх у практику виховання, тобто формування людини як соціальної істоти, є злободенним питанням (І.Бех, А.Гольдштейн, І.Зязюн, В.Сластьонін, Г.Чижакова, О.Чуланова).

Виголосивши людину найвищою цінністю на землі, психолого-педагогічні науки обґрунтували процес виховання як *гуманістичне виховання*. Гуманістичне виховання декларує нову характеристику змісту виховного процесу. Гуманістичне виховання – це сприяння формуванню особистості дитини як людини-гуманіста в умовах гуманістичного суспільства, що є обов'язковою характеристикою виховної системи. Гуманістична позиція у вихованні передбачає: безумовну повагу до людини, недоторканість особистості, прийняття індивідуальної даності людини.

«Відомо, що гуманістична концепція не зводиться до якихось конкретних технологій чи методів навчання, - це цілісна орієнтація, в основі якої – перебудова особистісних установок педагога... Гуманістичний підхід в освіті апелює до індивідуалізації і диференціації навчання, що передбачає використання нормативів і відповідно програм розвитку до радості учня, до процесу творчості. Найважливіше в даному підході – формування в учнів не лише нормативних знань, але передусім механізмів самонавчання і самовиховання з урахуванням максимального включення індивідуальних здібностей кожного учня» [1, 54-55].

Саме тому, покладаючи в основу моделі підготовки майбутнього вчителя до організації виховної діяльності старшокласників гуманістичну концепцію, ми маємо на увазі двосторонність цього явища: з одного боку, студент навчається у вищому навчальному закладі на основі гуманістичної концепції і тому формується як фахівець нового типу, а з другого – він практично опановує такий підхід, який зможе застосувати у майбутній

професійній діяльності, формуючи гуманістичні відносини з дітьми і створюючи комфортні умови для розвитку кожної дитини.

Змістовним елементом цілей гуманістичного виховання є формування у школяра життєвих перспектив. Людині, котра зростає, необхідно допомогти сформувати такі життєві перспективи, які мають суспільне значення та відповідають її індивідуально-психологічним установкам та потребам з позицій життя, яке гідне людини.

Образ життя складається з трьох компонентів: системи діяльності людини як способу його взаємодії із світом, системи цінностей і ціннісних відносин, котрі проживаються людиною, а також усвідомлення сенсу життя людини на кожний момент її буття.

Для того щоб сформувати такий образ життя і соціально значущі життєві перспективи у школяра, педагог повинен впроваджувати у виховний процес *аксіологічний підхід*.

Отже, підготовка майбутніх учителів до виховної діяльності старшокласників повинна впроваджуватись на основі аксіологічного підходу. За визначенням словника, аксіологія – це філософське вчення про цінності для людини і суспільства [2, 62].

У сучасній філософській літературі цінності розглядаються як: 1) здатність речей, ідей та ін. виступати засобом задоволення потреб окремих індивідів і соціальних груп; 2) специфічна форма прояву відносин між суб'єктом і об'єктом з метою задоволення потреб суб'єкта; 3) специфічні утворення в структурі індивідуальної або суспільної свідомості, які є орієнтирами особистості й суспільства [2, 153].

Перетворення у суспільстві, з одного боку, ведуть до девальвації традиційних суспільних цінностей, ціннісних настанов, на які була зорієнтована освіта. З іншого боку, ці перетворення сприяють розвитку нової, ціннісної, свідомості й поведінки, що викликає необхідність розробки аксіологічних підходів у вихованні.

Педагогічна наука в кінці XX ст. і на початку XXI ст. переживає глибоку внутрішню трансформацію, яка виявляється у зміні освітніх парадигм, ціннісних орієнтацій. Змінюються не лише зміст освіти та традиційної методичної бази, але й роль освіти у сучасному світі, ставлення до неї людей, корегуються ціннісні акценти в системі виховання.

Філософи і педагоги основними цінностями для сучасної людини визначають Істину, Знання, Мораль. Разом з тим сама людина є найвищою цінністю. Цінність особистості полягає в її мудрості, орієнтації на самосвідомість [3].

Ідеї та теорії визначних педагогів завжди відображали в тій чи іншій мірі етичні вчення філософів, їхні погляди на проблему цінностей. Такі ціннісні категорії, як «добро», «істина», «краса», вивчаються педагогікою, позаяк вони розкривають зміст моральних вимог до людини. Проблема формування високоморальної поведінки сучасної людини у процесі її виховання вирішується на основі цінностей - нормативів, регуляторів діяльності, котрі визначаються в літературі як *цінності-норми, цінності-ідеали, цінності-цілі, цінності-засоби* [4, 67-68].

Педагогічна аксіологія – це область педагогічного знання, яка розглядає освітні цінності з позиції самоцінності людини і здійснює ціннісні підходи до освіти на основі визнання цінності самої освіти. Створюючи ієрархію освітніх цінностей, педагогічна аксіологія визначає *ціннісну свідомість, ціннісне ставлення й ціннісну поведінку особистості*.

Ціннісна свідомість – це форма відображення об'єктивної реальності, яка дозволяє суб'єкту визначити простір своєї життєдіяльності як морально-духовне існування.

Ціннісне ставлення – це внутрішня позиція особистості, яка відображає взаємозв'язок особистісних і суспільних значень.

Ціннісна поведінка визначається як цілеспрямовані дії людини, внутрішніми регуляторами котрих є ціннісна свідомість, ставлення, орієнтації.

Стратегічною метою виховного процесу є формування ціннісної свідомості та ціннісного ставлення до життя і людей. Рівень сформованості цих чинників вихованості виявляється через ціннісну поведінку. Ціннісна поведінка заснована на відповідальності: людина несе відповідальність за дотримання норм моралі і за свої вчинки насамперед перед собою. Цінності соціуму стають її особистими і починають керувати поведінкою людини. Регуляторами ціннісної поведінки є любов, самоповага, гордість, честь, мужність, совість, тому що ціннісна поведінка – це завжди емоційна поведінка .

З цього впливають завдання організації виховного процесу з учнями старшої школи у позанавчальний час, котрі мають за мету формування ціннісних орієнтацій особистості. Вершиною системи ціннісних орієнтацій є життєвий ідеал – образ бажаного майбутнього. Ціннісні орієнтації, на думку дослідників, структура багатокomплексна: вона включає в себе когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти (І.Бех, Р.Бєланова, В.Ковальчук, О.Чуланова).

Саме у дозвілєвій діяльності, коли молода людина розкривається з більшою повнотою своїх рис та моральних установок, тому що не знаходиться під пильним наглядом педагогів і батьків, найяскравіше виявляється поведінковий компонент у системі цінностей особистості.

Виходячи з положення про те, що гуманістично спрямоване виховання передбачає обопільність участі вихователя і вихованця, ціннісні орієнтації повинні співпадати в обох суб'єктів.

Цінності професійно-педагогічної діяльності (за З.І.Равкіним) включають: покликання до праці вчителя-вихователя; відповідальність за обрану професію; талант педагога, його пошуково-дослідницьку, інноваційну діяльність; комунікативні здібності, позитивний стиль спілкування з учнями; професіоналізм педагога, якій характеризується його орієнтацією на інтелектуальні, моральні та естетичні цінності освіти [5, 3-10].

Зрозуміло, що здійснювати аксіологічний підхід у вихованні школярів може лише педагог, для якого морально-духовні цінності є частиною його світосприйняття, його особистісними переконаннями. Тому підготовка студентів до майбутньої педагогічної діяльності передбачає формування в них ціннісної свідомості, а також озброєння їх уміннями виховувати ці цінності у своїх учнів.

У процесі організації виховної діяльності старшокласників педагог враховує такі аксіологічні функції кожного заходу: трансляцію здобутків культури; збереження національних традицій в умовах глобалізації, яка уніфікує культурне різноманіття; передачу моральних норм; соціалізацію учня, його адаптацію до постійно змінюваної соціальної ситуації.

Досвід, який склався в практиці, показує, що сама лише інформація, яка формує свідомість, не здійснює ефективного впливу на поведінку людини (М.Каган, В.Князєв, Д.Чернилевський). «Суть виховання – у залученні вихованця до цінностей вихователя, а не в інформуванні про цінності, не в їх вивченні і не в їх нав'язуванні... - у перетворенні цінностей суспільства в цінності особистості» [6, 123]. Між освітою та зміною поведінки існує глибокий розрив, тому пошук сучасними зарубіжними й вітчизняними педагогами і психологами шляху подолання даного розриву відображає значущість у вихованні ціннісних категорій, тобто свідомості, ставлення, поведінки особистості, і в їхньому взаємозв'язку й єдності.

Здійснення аксіологічного підходу в процесі виховної діяльності щодо учнів школи, на наш погляд, уможлиблюється лише за умов впровадження таких елементів:

- задіювання внутрішніх моральних цінностей, котрі є в кожній особистості (або котрі декларуються), на основі яких розвивається соціально корисна людина;
- створення традицій, ритуалів, які сприяють підтримці емоційного стану суб'єктів виховного процесу;

- формулювання правил і норм поведінки, які виконуються всіма або переважною більшістю суб'єктів виховного процесу;
- пошук стилю керування, який відповідає ціннісним уявленням суб'єктів виховного процесу;
- створення мікроклімату, характеру взаємовідносин на основі вільного вибору, взаємопідтримки, визнання прав інших тощо.

Опанування методикою здійснення аксіологічного підходу у виховному процесі під час підготовки майбутніх учителів у вищому педагогічному закладі базується на практичному відпрацьовуванні: у спостереженнях за поведінкою інших людей, в аналізі вчинків та висловлювань інших та самоаналізі, на спеціальних тренінгах, у моделюванні віртуальних ситуацій. Під моделюванням у даному випадку розуміється процес відтворення ціннісної поведінки, створення моделей, які демонструють правильні дії у відповідних ситуаціях, зразки міжособистісних стосунків на основі моральних норм.

Така методика ефективна щодо підвищення переконаності особистості у своїй ціннісній поведінці. Основним критерієм сформованості ціннісних орієнтацій, за дослідженнями психологів, є моральні переживання дитини. На їхню думку, загроза втрати дружби, любові, симпатії значущої для дитини особи породжує у неї почуття сорому, докори сумління. Моральні переживання виникають тоді, коли дитина розуміє причинно-наслідковий зв'язок між своїм вчинком і загрозою втрати любові батьків або значущої людини. Емоції, які переживають учні, сприяють переходу знання про моральні цінності в переконання; отримана інформація набуває особистісного сенсу; формується ціннісне ставлення школяра до дійсності. Найважливіша соціальна функція емоціонального впливу обумовлена тим, що через емоцію відбувається ціннісне засвоєння світу; вона є фактором внутрішньої детермінації відносин і поведінки особистості.

Таким чином, гуманістична концепція логічно виводить на обережне ставлення до кожної особистості, на формування усвідомленого ставлення до

дійсності, на перетворення в особистісні переконання ціннісних вимірів, тобто на *особистісно орієнтоване* виховання.

За дослідженнями відомого українського психолога І.Д. Беха, «особистісно орієнтоване виховання має за мету формування і розвиток у дитини особистісних цінностей. Лише вони завдяки своїм сутнісним показникам здатні виконувати функцію вищого критерію для орієнтації індивіда в світі й опори для особистісного самовизначення» [7, 1, 5-6]. Тому майбутні педагоги вже під час навчання у вищому навчальному закладі повинні тренуватися планувати й впроваджувати свої виховні дії з цих позицій, зокрема при організації дозвілєвої діяльності старшокласників.

Водночас і навчання майбутніх учителів у стінах вищого педагогічного закладу повинно здійснюватись з орієнтацією на особистість студента, з формуванням у нього стійких моральних переконань, з озброєнням його знаннями і вміннями аксіологічної педагогіки.

У ході науково-дослідної роботи з визначеного напрямку було поставлено запитання, які цінності життя визнають старшокласники і студенти – майбутні вчителі; чи уявляють останні, як здійснювати принцип ціннісного виховання, зокрема під час дозвілєвої діяльності учнів.

Ми вивчили ціннісні орієнтації учнів старших класів Вінницької СЗОШ № 3 (всього 110 опитаних) методом тестування і з'ясували, що матеріальне забезпечення, гроші, багатство є найпривабливішими для сучасних школярів (90% опитаних).

Навпаки, духовні цінності не виносяться переважною більшістю учнів на перше місце, лише 10 % опитаних визнали важливими поняття Краси, Розуму, Любові.

Паралельно з цим дослідженням ми провели тестування студентів 2-3 курсів Вінницького педагогічного університету (усього - 72 особи). Цікаво, що більшість студентів розуміє цінність таких духовних чинників, як Розум, Краса, Істина, Любов для виховання підростаючого покоління (82,7%). Натомість майже всі вони відповіли, що не знають, яким чином

треба виховувати духовні цінності у старшокласників, не задумувались про це. Лише 5% опитаних назвали таку форму, як виховання на зразках (образів позитивних героїв з художніх творів, фільмів; біографій видатних людей тощо).

Що стосується визначення найголовнішого для себе, то майже третина респондентів (25,3%) назвала матеріальні блага. Приблизно 2% опитуваних не дали чіткої відповіді на поставлені питання, що свідчить про те, що вони теж не обирають беззастережно духовні цінності. Можна також припустити, що приблизно 15% тих студентів, які надали перевагу духовним цінностям, не були відвертими у своїх відповідях.

Таким чином, лише 47,7% опитаних майбутніх учителів розуміють перевагу духовних цінностей над матеріальними. Це пояснюється соціальними й особистісними чинниками, а також тим, що студенти не усвідомлюють важливість визначених чинників виховання, не вміють оцінювати свою роль у виховному процесі з позиції майбутнього, а не сьогоденного буття.

Отже, для підготовки майбутніх учителів до виховної діяльності в школі накреслено наступні шляхи:

- сформулювати педагогічні умови, за яких ця підготовка буде здійснюватись найбільш ефективно;
- розробити спеціальну методику озброєння студентів комплексом знань, умінь і навичок щодо організації виховної діяльності з учнями старших класів на засадах сучасних інноваційних педагогічних технологій;
- створити адекватну науково-педагогічну модель підготовки майбутніх учителів у цьому напрямі з урахуванням соціально-психологічних чинників та вимог часу, а саме: гуманістичної концепції та аксіологічного підходу в особистісно спрямованому вихованні.

Література

1. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
2. *Современный философский словарь* / Под ред. В.Е.Кемерова. – Лондон, Минск, 1998. – 470 с.
3. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI в.: В поисках практико-ориентированных образовательных концепций. – М., 1997. – 273 с.
4. Сластенин В.А., Чижакowa Г.И. Введение в педагогическую аксиологию: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
5. Равкин З.И. Аксиологические аспекты историко-педагогического обоснования стратегии развития отечественного образования. – М., 1994. – 315 с.
6. Каган М.С. Философия теории ценностей. – С.-Пб., 1997. – 235 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. – К.: Либідь, 2003. – 280с., 344с.